

Літопис подій

Від імені Української асоціації незалежної творчої інтелігенції (УАНТІ) її голова Євген Сверстюк традиційно під старий Новий рік і день “різдвяних Василів” вручив дипломи цьогорічним лауреатам премії ім. Василя Стуса. Від 1989 р., коли було засновано цю премію, її лауреатами стала вже чимала когорта діячів літератури й культури — понад 40 чоловік. За усталеною традицією вручення відбулося у столичному Будинку вчителя. Нові лауреати — кінорежисер Микола Ткачук (документальний фільм “Загадка Норильського повстання”), літературознавець Елеонора Соловей (монографія “Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського”), студентка юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Леся Матвійчук (натхненна пропаганда поетичної творчості В.Стуса, О.Теліги, О.Олеся та ін.).

Вітаючи нашу колегу доктора філології Елеонору Соловей з цією почесною і престижною відзнакою, подаємо текст її виступу при одержанні премії ім. В.Стуса.

Елеонора Соловей

ДОСВІД ДУХОВНОГО САМОЗБЕРЕЖЕННЯ

Сполученість і спорідненість імен Свідзінського і Стуса відома й очевидна, принаймні на рівні фактів: Свідзінський — один із найулюбленіших поетів Стуса. Ще будучи загадкою для співвітчизників-сучасників, Свідзінський постав у Стусових “Двох словах читачеві” у приголомшливому на перший погляд оточенні: у трійці Гете — Свідзінський — Рільке. З плином часу, в ході поновного відкриття Свідзінського, стає дедалі очевиднішим, що цей ряд є коректним, що тут немає перебільшення, бо це співмірні величини. Есеї Стуса “Зникоме розцвітання”, присвячений поезії Свідзінського, але також і взагалі поезії як такій, — це неперевершений зразок осягнення творчої постави митця в контексті філософської проблематики доби — “червоного століття”. Саме в цьому есеї особливо виразно бачимо, що Василь Стус ще й мислитель високої потуги. Тому Свідзінський і Стус — головні “герої” моєї давнішої праці “Українська філософська лірика”.

Останній розділ так високо оціненої сьогодні книжки, розділ “Історія відсутності й повернення”, фіксує деякі специфічні обставини, що поріднили Свідзінського й Стуса ще більше. Ідеться про характерну для українського варіанта “хрущовської відлиги” практику сповільненого, дозованого і вкрай неохочого повернення проскрибованих письменників. Так було із Зеровим, Плужником, Олесем, так було і з Свідзінським. “Недореабілітовані”, вони виявилися ніби вдруге репресованими, вже разом із дисидентами-правозахисниками Стусового кола. А те, що під час трусів кадебісти знаходили передруковані на машинці чи переписані від руки поезії Свідзінського, певно, ще підживило неохолулу за цілі десятиліття неприязнь системи та “людей системи” до поета-нонконформіста. Тепер нові нонконформісти знаходили в нього безцінний досвід духовного самозбереження й самовідновлення, як мовить Стус — “самоприналежності”, внутрішньої рівноваги, резистентності до отруйних ідеологічних випарів.

Глибокою духовною спорідненістю насажений самий стиль Стусового есею: співпочуванням аж до перевтілення в улюбленого поета. Цитата: “Єдиною реальністю для поета був його внутрішній світ, виболілий по нічних безсоннях. І тоді поетові чуття терпли од крижаного повію реальності:

Ніч владною рукою
мій осяйний переминає світ.
Тоді іду блукати в інші луки,
там холодом північної роси
торкаються мене невидні руки,

і з темряви, з Великої розлуки
звучать давно безмовні голоси...”

До цих рядків Стус робить знаменну примітку: “Дивно, як ці вірші були надруковані в... 1940 році — адже за такі вірші стріляли. Але хто знає, як закінчив поет своє життя?” Це можна читати двояко: 1) що, знаючи звичаї, “почерк” системи, котра і його вб’є з холодною жорстокістю, Стус інтуїтивно здогадувався про реальні обставини загибелі Свідзінського; 2) що він таки достеменно знав правду, як знав дуже багато того, що знати заборонялося. У будь-якому з цих варіантів він наперед гидливо відкидав “примирливу” версію Смолича...

Для мене, як для більшості з нас, Свідзінський почався з радписьменниківського томика 1986 року, укладеного В.Яременком. І це було потрясіння, навіть на тлі тодішніх і наступних навальних відкриттів. Свідзінський зі своїм, як мовить Кость Москалець, “*тихим модернізмом*” вніс у національну поезію нечувані теми і звучання, створив небувалий стиль, він вражає і вражатиме своєю яскравою незвичайністю і несподіваною сучасністю, залишаючись постаттю самотньою й до кінця нерозгадуваною.

З підказки Вадима Скуратівського у тому стані зачарованості я ще й могла взяти до рук останню прижиттєву збірку, оту, за якою Стус цитував наведені рядки і яку так своєрідно описав, аби Валя могла її знайти у книжкових завалах і потрошку переписувати йому в листах: “формат її — як чотири сірникові коробки, а загруба вона — як та сірникова коробка, що ти привезла із собою...” (лист від 28—30 липня 1974 р.). Все-таки душители України і її поетів були *совками*, а отже, працювали мляво й недбало: при тому, що по війні збірки Свідзінського потрапили до спецхранів і першу з них ми ледь не втратили назавжди (у томі 1986 року її ще фактично немає, на сьогодні відомі лише два вцілілі примірники з тисячного накладу), — водночас оцю збірку 1940 року здавна знав і любив Іван Дзюба, ще один інспіратор повернення Свідзінського; є вона і в бібліотеці ім. В.І.Вернадського, і в бібліотеці Інституту літератури. Натомість я тоді загорілася мрією знайти саме першу збірку. Була люта зима, яку нині годі уявити, купонокарбованці (коли зарплату раптом платили), поїзди ходили майже порожні, а мені треба було до Харкова! Лесь Танюк домовився з ректором Інституту культури, що я приїду читати спецкурс, вони мені оплатили дорогу. Та коли я прийшла в Літературний музей, мене не надто радо зустріли: в них саме була тяжба з Чернігівським музеєм М.Коцюбинського за архів Андрія Чернишова, де й була та книжка... Ночувала я в ізоляторі гуртожитку, поселили мене там, не зауваживши вибите вікно. Я накрилася з головою обома ковдрами і своїм пальтом і пригадувала собі зимову феєрію Свідзінського:

І за тонко-намерзлим вікном,
Що я притулявся чолом,
Серед темряви, тут і там,
Розкидаючи іскор високі дощі,
Жарко, без полум’я, тліли кущі,
Мов огнисті фонтани — принада очам,
Виринали, бурхали, світили здаля...
Невже то була земля,
Моя звичайна земля?

Верталася начебто ні з чим, під стукіт коліс і ці дивовижні ритми мене огортав грип, але вже мій азарт і заангажованість цією справою ніщо не могло вгамувати. А холод і ще деякі катаклізми супроводили ці пошуки й надалі. Ранні перші приморозки, задовго до початку опалювального сезону, геть вистудили новий корпус Чернігівського музею М.Коцюбинського, коли я туди приїхала: там залишилася не тільки та збірка 1922 року, на той час уже републікована В.Яременком, а й безцінні два зошити автографів. І до Харкова другий раз я потрапила теж взимку, всі вулиці були в горбатій льодовій корі, статистика травматизму зашкалювала, і, пересуваючись мало не навкарачках, мешканці кляли міську владу. Зате архів Свідзінського, більша його частина, вже був опрацьований і приступний, і почалися відкриття. З тих понад двадцяти творів, що у двотомнику опубліковані вперше, дві третини — з харківської частини архіву, решта з чернігівських зошитів, а також із того зошита, що його Степан Захаркін знайшов у Інституті рукопису бібліотеки ім. В.І.Вернадського. Правда, щойно мені дійшла черга до нього, як у тому корпусі стався потоп і його надовго закрили. Щастя, що І.М.Дзюба, натовді академік-секретар нашого відділення Академії, допоміг дістати дозвіл. Певна річ, було це все в холодну пору року... Ну, а в Архіві-музеї, що на Софійському подвір’ї, де також осіла частинка матеріалів, за багато років так і не описана і через те попервах недоступна, — там, як каже моя колега Ярина Цимбал, і влітку тепло не буває.

Але насправду зігрівало щось інше. Було відчуття невідповідності і надзвичайної важливості всього, що діялося. І дозволу, навіть доручення, та про це складно втяжливо сказати. Все коли-небудь закінчується, скінчився цей, як тепер заднім числом виглядає, великий проект, що включає в себе, крім двотомника, відзначену нині монографію, а також біобібліографічний покажчик “Володимир Свідзінський”. Своєрідним і, мабуть, найкращим пуантом стала присвячена Свідзінському наукова конференція в його улюбленому Кам’янці-Подільському, в його університеті; почалася вона з того, що в університетському парку було відкрито й освячено не просто пам’ятник поетові — це кенотаф, тобто символічна могила. І коли все це з Божою допомогою майже неймовірним чином здійснилося — бачите самі, зник усякий холод, настільки, що й зими нема.

Ще з виходом два роки тому двотомника Свідзінського стало, гадаю, незаперечним, що це першорядна поетична величина, що в українській поезії ХХ ст. це одна з найяскравіших зірок. Книжка “Невпізнаний гість” мала це лише потвердити остаточно. Мені хотілося так написати цю книжку, щоб неунікненність певної нової зміни канону поставала не лише необхідною, а й дуже природною, отже, не такою вже й важкою для нашої трошки ледачої свідомості, нашої інертності й потреби триматися звичних схем. Щоб оскаржити гіркі слова Емануїла Райса, одного з найкращих інтерпретаторів Свідзінського, що “ми, видимо, на такого поета не заслугували”. Я багато думала, якою має бути саме *перша* монографія про поета, і свідомість цієї відповідальності в чомусь допомагала, а часом гнітила. Після двотомника я відчула, не вперше, але особливо сильно, який вишкіл дають текстологія і коментування: все перевіряється на ощадливість і доцільність, на точність — до аскетизму, до “засушеності”, і вже колишній вільний політ стає неможливим. Метою цієї книжки мислилося початкове системне *окреслення цілості* — шляху поета, його світу, його доробку, але я не зазіхала на всебічність і вичерпну повноту. Навряд чи це в принципі можливо, надто коли йдеться про такого поета, а в першій монографії така мета поготів утопічна. У ці тексти можна *занурятися* достоту *покіль Віку, тихо, безупинно*. І це щоразу відкриває й відкриватиме нові наświetлення й ракурси, виходи в те, що можна означити як “резонансний простір літератури”. І це занурення у глибинну інтертекстуальність поета, вельми подібну до аналогічної властивості неокласиків київських, ще таїть неабиякі сюрпризи й відкриття. Мине небагато часу, і хтось дивуватиметься, як узагалі могло статися, що на тривалий час він “випав” зі свідомості співвітчизників, що його вже були навіть просто забули, а потім так довго і важко “пригадували”.

Маємо таких боргів ще чимало: так само це діється з нашим усвідомленням доробку видатного художника Юхима Михайліва, з тими ж таки Олександром Мурашком і Володимиром Замирайлом, з видатними українськими філософами, котрі в Російській імперії мусили писати свої твори мовою тодішньої академічної науки, а тепер це достатня підстава, аби їх вважали російськими філософами. Зрештою, і повернення спадщини Сергія Єфремова, справа, до якої маю честь бути причетною, ще далєбі не заверрене. Тож, подякувавши за високу відзнаку, скажу, наслідуючи Івана Михайловича Дзюбу:

— Працюймо!

10-Й ФІЛОЛОГІЧНИЙ СЕМІНАР

18 грудня 2006 року в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся десятий філологічний семінар. В організації його взяли участь відділ компаративістики Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАНУ, кілька вищих навчальних закладів України та зарубіжжя. Як відомо, робота цього семінару відновилася після тривалої перерви з ініціативи професора М.Наєнка, який дбайливо ставиться до збереження і примноження вітчизняних наукових традицій.

Філологічні традиції в КНУ розвивали відомі вчені, серед яких М.Максимович, М.Костомаров, М.Драгоманов, П.Житецький, М.Дашкевич, В.Перетц та інші. Саме проф. В.Перетц започаткував у 1904 році семінар, з якого вийшли такі відомі науковці, як О.Дорошкевич, О.Назаревський, М.Зеров, П.Филипович, Л.Білецький, Д.Чижевський та ін. Учений був послідовним прихильником філологічного методу в літературознавстві, вдумливим дослідником, для якого першоджерела визначали шлях і спосіб наукового пошуку. Його відоме висловлювання про “чорний двір науки” не зайвий раз підтверджує необхідність ретельної, довготривалої праці літературознавця, бо лише таким шляхом можна прийти до секретів художньої творчості та їх осмислення.

Традиції філологічної школи стали основою роботи відновленого семінару, проте — у душі часу — його учасники демонстрували і демонструють множинність методик і підходів щодо